

Vsak gozd ima svojo zgodovino, njegovo vsakokratno stanje pa je odsev prevladujočih družbenih, ekonomskih, kulturnih in tehnoloških razmer. Za gozdarje je še posebno zanimivo, kako so naši prednamci ravnali z gozdovi. To spoznanje nam v mnogočem olajša razumeti današnje stanje gozdov in omogoča izbrati zanesljivejše usmeritve za prihodnost.

Pogorje Boča s svojo gmoto izrazito izstopa iz gričevnatega Obsotelja na južni strani in Haloz na severu ter s svojimi raznoterimi posebnostmi že stoletja buri zvedavost najrazličnejših raziskovalcev. Čeprav ne dosega tisoč metrov nadmorske višine je izrazito gorskega značaja. Zaradi velike gozdnatosti, naravne enotnosti, biotske raznovrstnosti in redkosti ter številnih kulturno-zgodovinskih pomnikov, so ga proglasili za krajinski park. Njegova slikovita in poetična lepota leži v neprisljeni povezanosti vseh krajinskih sestavin, ki so se razvijale v dolgi zgodovini in večinoma skladno z naravnimi danostmi.

Iz najstarejšega predzgodovinskega obdobja so znane kar tri zakladne najdbe, med katerimi so tudi sekire iz bronaste dobe. Rimljani so pustili sledove v domnevni utrdbi Formila, visoko na meji med Norikom in Panonijo, ob pomembni prometnici, ki je povezovala Obsotelje z Dravinjsko dolino. Ime naj bi izhajalo od vojaške postojanke - „forum millitare“. Graški arheologi so že pred prvo svetovno vojno iskali njene ostaline, po drugi svetovni vojni pa je dr. Alojz Šercelj izvrtel nekaj plitvih vrtin, s katerimi je Slovenska akademija znanosti in umetnosti želela določiti bolj oprijemljive arheološke lokacije.

Gozdna jasa na Formili je tudi središče kraških pojavov. Tu je več ponikalnic, vdrtin in brezen, največja je globoka 33 m. V eni od teh je bila med vojno skrita partizanska bolnica. Krasosolovci menijo, da je zakraševanje na Boču geološko mlado, ker so brezna za človeka neprehodna, razpoke pa niso tako špranjaste. L. 1969 je geolog Dušan Novak obarval vodo v ponikalnici na Formilah in že po nekaj urah jo je opazil v 400 m nižje ležečih izvirih v Studenicah.

V 13. stoletju je sestra roparskega viteza iz Rogatca osnovala v Studenicah hospic, nato pa tudi ženski samostan, ki je posedoval 200 ha gozdov in

so bili vrnjeni po zakonu o denacionalizaciji. Poslopja, ki so še romanskega izvora, so zgradili v tesni dolini, v kateri prihaja na površje močan izvir pitne vode. Ti studenci - „fontes gratiae“, so dali Studenicam ime. Pogorje je zaradi velike gozdnatosti in naravne ohranjenosti pomemben vir neoporečne, čiste in zdrave pitne vode. Meteorne vode, ki se stekajo na južno stran Boča, prihajajo v stik z andezitnimi kamninami in napajajo znane slatinske zdravilne vrelce.

Pot preko Boča je leta 1487 opisal izobražen in pisateljsko nadarjen tajnik oglejskega škofa Paolo Santonino. Rad se je zadrževal v studeniškem samostanu, kjer je med drugim zapisal: „*da se v družbi lepih devic nikoli ni zgodilo nič nespodobnega, vsaj v dejanju ne, v duhu in željah pa se je nemara komajda ostajalo v mejah zadržanosti.*“ Župno cerkev sv. Lenarta nad Kostrivnico je ocenil za najlepšo gotsko stavbo na Celjskem, gotski kip Marije in steklene vitraže z grbi celjskih grofov hranijo v Celjskem muzeju. V kraški dolini Ravan stoji preprosta gotska cerkva sv. Miklavža, ki je tudi celjska ustanova iz časov, ko so ti kot sorodniki svete Heme pilštanjske, ustanoviteljice krške škofije, posedovali gozdove na Boču. Podružnična cerkva ima lesen strop in majhne, a prikupne „zlate“ oltarje; verjetno je bila zgrajena v 15. stoletju, ko je gosposčina Rogatec izkrčila gozdove za pašo drobnice. Na njenem zgornjem robu, nasproti cerkve sv. Miklavža, stoji planinski dom; na spodnjem pa je, sredi floristično zanimivih suhih senožeti, rastišče ogrožene velikonočnice (*Pulsatilla grandis*).

V ozki gozdnati dolini Jelovec, na južnem pobočju, je obratovala glažuta, v kateri so izdelovali temnozeleno hruškaste steklenice za mineralno vodo. Že od 17. stoletja so širom po Evropi pošiljali zdravilno vodo iz Rogaške Slatine. Domnevno je glažuto osnoval okoli leta 1750 Gaisruck, tajni svetnik Marije Terezije, zagotovo pa l. 1780 podjetna rodbina grofov Attems, ki je posedovala gozdove na Boču. Les so po brezpotju in strmih kolovoznih poteh dostavljali v glažuto (graf A). L. 1845 so rogaško gozdno veleposest prodali uglednim knezom Windisch-Grätzom.

Na današnjem slovenskem sta imeli velike gozdne posesti dve veji Windisch-Grätzov:

Pred drugo svetovno vojno so drva prenašali z bosanskimi konji. Ob nedeljah in praznikih pa so bili konji na voljo turistom iz Rogaške Slatine.

– starejša, Alfredova veja, je posedovala posesti: Tahau, Kladrau in Štekna na Češkem, gosposčino Rogatec na Štajerskem, Korlat na Madžarskem ter Eglov in Siggen na Würtemberškem,

– mlajša, Hugo-Veriandova veja Windisch-Grätzov, pa je imela v lasti Slovenske Konjice, Haasberg pri Planini, Lož na Notranjskem, Boggenberg in Slatenec pri Litiji ter Podsredo z Bizeljskim (RADICS 1894).

Poleg pomembnih državnih in vojaških služb so gozdovi prinašali zemljiški gosposki največ dohodkov, zato so Windisch-Grätzci vzpostavili solidno gozdarsko organizacijo in centralizirano urejevalno službo s središčem v češkem Tahauu. Vse do prve svetovne vojne so zaposlovali pretežno češke gozdarje, kar ne preseneča, saj je imela Češka v rajni Avstriji prve gozdarske šole in vseskozi učinkovito gozdarsko organizacijo. Med leti 1860/65 so vse gozdove geodetsko premerili, prvi gospodarski načrt pa je sestavil Adolf Heyrowsky, diplomant gozdarske akademije v Tharandtu. Gospodarske karte in ureditveni načrti so med starejšimi na našem ozemlju. Revizije so sledile v letih 1876, 1912, 1924 in 1934, o čemer pričajo ohranjene karte in nekaj elaboratov.

Ker v bližnji in daljni okolici ni bilo večjih porabnikov lesa, so imeli sestavljavci načrtov težave

z regulacijo donosov, zato so večino etata pretopili v denar s pomočjo glažut, zlasti velja to za prometno odročne maceljske gozdove. Nekoliko ugodnejšo lego so imeli gozdovi na Boču, v katerih so začeli drvariti v drugi polovici 19. stoletja, po razcvetu lesne trgovine. Les so spravljali v dolino po zemeljskih drčah in slabih kolovoznih poteh. Največ tehničnega lesa so prodali na žage v: Makole, Studenice in Poljčane. Pred letom 1851 je obratovala na Boču parna žaga, ki je bila najstarejša na slovenskem Štajerskem (FRÖHLICH 1851). Ko je v bližini zmanjkalo lesa, so jo prestavili v windisch-grätzovo glažuto in tovarno upognjenega pohištva v Log ob Sotli. Po letu 1892 pa so lokomobilno prodali izdelovalcem brusnih kamnov v Dobovec (CIMPERŠEK 2001).

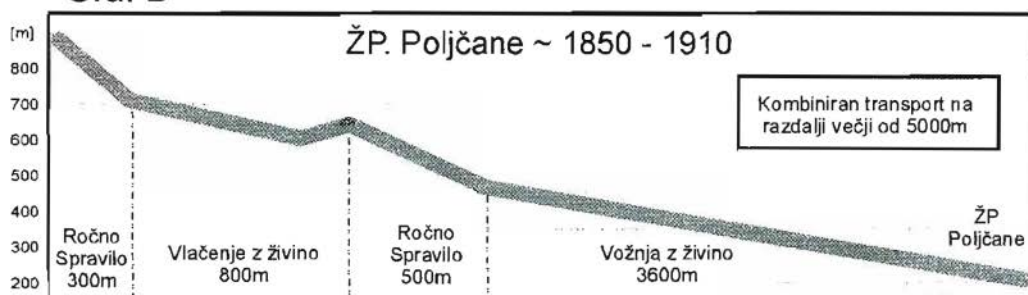
Nerentabilnost bukovine je tudi windisch-grätzove gozdarje navedla na snovanje smrekovih monokultur. V revirju Boč je bila od leta 1870 gozdna drevesnica, ki je ostala v rabi vse do leta 1960, ko so širom Slovenije opustele lokalne drevesnice. Člani štajerskega gozdarskega društva so leta 1900 modrovali o smiselnosti zamenjave naravnih bukovih gozdov s smrekovimi monokulturami. Tega leta so namreč priredili letno zborovanje v zdravilišču Rogaška Slatina in ga združili z ekskurzijo na Boč. Sponzorja prireditve

Gozdarstvo v času in prostoru

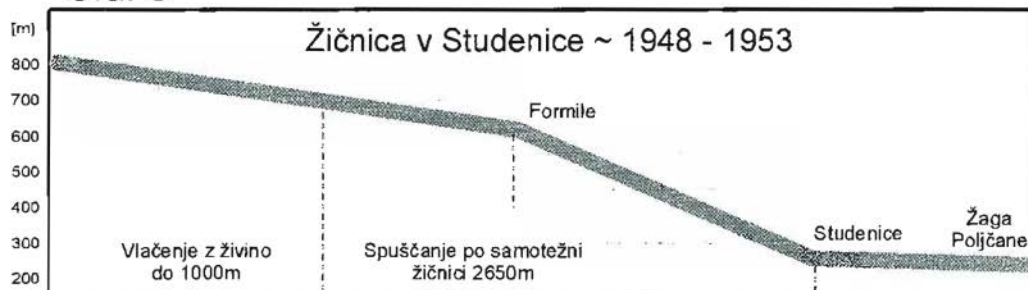
Graf A

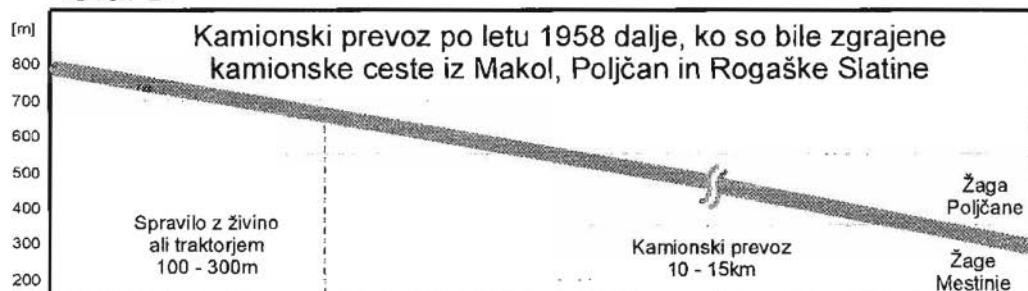
Graf B

Graf C

Graf D

TRANSPORT LESA NA BOČU NEKOČ IN DANES

Gozdarstvo v času in prostoru

sta bila deželni glavar grof Edmund Attems in knez Alfred Windisch-Grätz, direktor rogaške gozdne posesti inž. J. Simony pa je pripravil program in spisal vodnik ekskurzije.

Transport lesa je bil in ostaja eden največjih problemov gozdarstva. Zaradi majhne vrednosti in velike teže lesa je še danes problematičen za malovredne sortimente. Les za kurjavo v tedanjem času ni prenesel transporta daljšega od enega km, razen po vodnih poteh, to je s plavljenjem, kakršnega poznamo iz Soče, Kamniške Bistrice, Idrijce, Kokre idr. Kjer ni bilo primernih vodotokov, so drva skuhalo v oglje ter tako zmanjšali težo in prostornino. Kjer tudi to ni bilo racionalno, so les zažgali in iz pepela izlužili pepeliko in tako so strnili lesno gmoto na manj kot odstotek prvotne teže.

Ko so po letu 1846 zgradili železniško progo Maribor – Celje, ki se je v Poljčanah približala gozdovom na Boču na bore tri kilometre, se je ponudila boljša možnost prodaje lesa. Znano je, da so železniške lokomotive do okoli leta 1870 kurili z drvami, a ko je bil leta 1855 zgrajen še najbolj zahteven odsek južne železnice Dunaj – Trst, preko goratega Semeringa, je bilo mogoče drva pošiljati tudi na Dunaj. Velemesto je na prelomu stoletja porabilo več kot 800.000 klafter drv, to je 2 do 3 milijona prn letno.

Med številnimi posebnostmi iz preteklosti izstopa zahteven transport lesa iz gozdov zahodnega dela Boča. S pomočjo ohranjenih virov, načrtov, kart, stanja sestojev ter sledov pravih potov, smo ponazorili v vzdolžnem prerezu tedanjo pravilno pot (graf B). Na golo posekan les iz okolice Planinskega doma so najprej ročno spuščali do kraške doline Ravan, od koder so ga vlačili ali vozili

do sedla Galke. Tu so ga zvalili v strmo zemeljsko drčo (*Erdriese*) ter s cepini usmerjali v dolino Zadrage, kjer so ga nakladali na vozove in vozili do ž. p. Poljčane. Iz grafikona je razvidno, da je les potoval 5 km daleč, premagal 400 m višinske razlike in štirikrat spremenil način transporta. Danes si ne moremo predstavljati, da bi izdelovali gozdne sortimente s tako energijsko potratno. Takratno razmerje med ceno delovne sile in ceno lesa je bilo drugačno kot je danes, saj je bil les kar nekajkrat vrednejši od delovne sile.

Slabši les in gozdne ostanke so prodajali apnarjem in oglarjem, o čemer še danes pričajo številna kopišča in ostanki mnogih apnenic. Oglarstvo je zamrlo ob koncu prve petletke, (sredi petdesetih let) medtem ko se je tradicija apnarstva ohranila do sedemdesetih let 20. st., ko je industrijsko apno cenovno izrinilo gozdno apnarstvo.

Med sedmimi razlaščenimi gozdnimi veleposestniki v Sloveniji je agrarna reforma l. 1934 Windisch-Grätzom na Maclju odvzela 1.279 ha gozdov, ostali so jim gozdovi na Boču, a ker lastniki niso bili državljani Jugoslavije, niso bili upravičeni do vrnitve po zakonu o denacionalizaciji.

V povojnih planskih letih so brigade na Boču posekale najlepše sestoje. Les so spuščali po samotezni žičnici v bližino Studenic. Volarji iz Sotelske in Dravinjske doline so vlačili les k zgornji postaji. Žičnica je bila dolga 2.650 m (graf C) in je obratovala do leta 1953, nanjo še danes spominjajo smrekove monokulture, ki so jih osnovali na golosekih vzdolž trase.

Prvi povojni gozdnogospodarski načrt so sestavili leta 1953 po fitocenoloških usmeritvah dr. Maksa Wrabra. Mešane bukovo-jelove gozdove so uvrstili med prebiralne, a ne zgolj iz strokovnih razlogov, temveč bolj zato, da bi gozdove ohranili pred pretiranimi povojnimi sečnjami. Slovenija je morala prevzeti največje breme povojne obnove države, obvezne in nestrokovne brigadne sečnje pa so uničujoče posegale v lesno substanco.

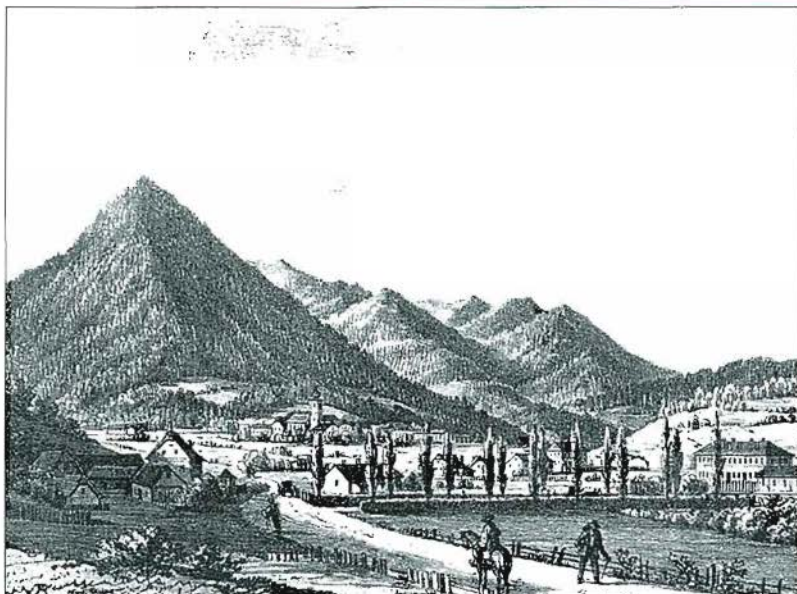
Prvo cesto na Boč so med leti 1958 in 1960 zgradili gozdarji iz Ptuja. Republiška sredstva je pridobilo takratno gozdarsko podjetje Dravinja. To je bila prva gozdna cesta, ki je bila v Sloveniji grajena z buldožerjem. Osmo generacija študentov gozdarstva je na njej pridobivala prve izkušnje iz gozdnega gradbeništva. Danes vodi na Boč šest gozdnih cest, med temi so mnoge asfaltirane, kar kaže na njegovo veliko mikavnost in rekreativno

Študenti gozdarstva na terenskih vajah iz gozdnega gradbeništva na Boču leta 1958.

Gozdarstvo v času in prostoru

Poljčane z železniško postajo in hlaponom, v ozadju zahodni del Boča z najvišjim vrhom (979 m), od koder je potekalo zahtevno spravilo lesa (Grafični muzej Rogaška Slatina).

vrednost. Povprečno transportna razdalja se je sicer podaljšala na 10 do 15 km, a so se stroški prevoza bistveno zmanjšali (graf D).

Na osrednjem in severnem delu Boču se je ohranila disjunktna populacija jelke, ki ima zaradi izoliranega areala močno zoženo ekološko valenco, zato nazaduje. Po letu 1960 se je njen delež zmanjšal na petino prvotnega. Palinološke raziskave, ki jih je opravil A. Šercelj na Formilah, so pokazale, da so bila tudi v preteklosti velika nihanja v množini jelovega peloda. Spremenljiv delež jelke v bukovih gozdovih povzroča fitocenologom in gojiteljem težave, saj je gozdove težko ekološko in rastiščno-gojitveno enoznačno opredeliti.

Problemi z jelko pa so še zaostreni zaradi izostalega pomlajevanja, ki ga pripisujejo preštevilčni divjadi. V sedemdesetih letih so lovci naselili na Boču muflone, ki so se zaradi pretiranega krmljenja namnožili na več sto glavo čredo in kot živa kosilnica preprečuje naravno obnovo. Z objedanjem iztrebljajo, razen jelke, tudi plemenite listavce; najbolj sta ogrožena veliki jesen in tisa.

Na celjskem območju pogorja so trije (pra)gozdni rezervati na skupni površini 150 ha, na površini 5 ha je gozdarska fakulteta zastavila provenienčni preizkus različnih jelovih ras. V učne in rekreativne namene pa so gozdarji pred tremi desetletji osnovali arboretum z več kot 120 različnimi vrstami dendroflora (1,5 ha). Po letu 1990 je razvoj zastal,

propadajo pa tudi veliki vložki v prometnice in objekte za rekreacijo ter popularizacijo gozdarske stroke.

VIRI IN LITERATURA

- CIMPERŠEK, M., 1999. Aparnji in oglarji na Boču. Rogaška Slatina, s. 37.
- CIMPERŠEK, M., 2001. Po sledih najstarejše lokomobile na slovenskem Štajerskem. LES (7-8), s. 284–286.
- CIMPERŠEK, M. Zgodovina gozdov in gozdarstva na Slovenskem (rokopis).
- FRÖHLICH, E. H., 1851. Sauerbrunnen bei Rohitsch (2. izdaja). Wien.
- NOVAK, D., 1982. Nekaj opazovanj izvira studeniškega potoka pod Bočem. V: Zbornik občine Slovenska Bistrica I. del, s. 507–510.
- SANTONINO, P., 1991. Popotni dnevnik (1485–1487). Ljubljana, s. 91.
- RADICS, P., 1894. Die Fürsten zu Windisch-Grätz. Wien.
- ŠERCELJ, A., 1990. Utrinki iz gozdne zgodovine na Slovenjebistriškem. V: Zbornik občine Slovenska Bistrica II. del, s. 449–457.
- Bericht über die XVIII. General-Versammlung des Steiermärkischen Forstvereines in Rohitsch-Sauerbrunn und der damit verbundenen Excursion in das Alfred zu Windisch-Grätzsche Revier Wooč am 13., 14. und 15. September 1900. V: Zeitschrift des Steiermärkischen Forstvereines, Graz 1899/1900, s. 74–85.
- Štiridest let planinskega društva Poljčane 1929–1969. Maribor 1970, s. 50.

mag. Mitja CIMPERŠEK